

قرآن کریم و فرشتگان آسمانی

زهرا جمشیدیان

مقدمه :

قرآن کریم در سوره قدر، ماه رمضان و لیلۃ القدر را به صورت ویژه شب نزول ملائکه و فرشتگان آسمانی می‌داند (تَنْزِلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ) بر آن شدیم تا شناختی قرآنی از ملائکه (فرشتگان) آسمانی برای شما خوانندگان عزیز فراهم آورده و در این مقاله به معرفی فرشتگان و چگونگی آفرینش آنها، نظم و کار در زندگی فرشتگان و چگونگی تعامل فرشتگان با انسان و طبیعت و طبقه بندی فرشتگان و وظایف آنها در نظام الهی و عبادت و تسبیح فرشتگان پردازیم

معرفی ملائکه (فرشتگان)

فرشته پیوسته مظهر کمال و زیبایی و یادآور قداست و پاکی است. این ساکنان آسمان های خدا در دستگاه سلطنت کبریایی، آن ملیک مقتدر، از مقام و منزلتی خاص برخوردارند. خداوند در کلام خود از آنان به عباد الرحمن ۱، عباد مکرمون ۲، مدبرات امر ۳ یاد فرموده، به آنان سوگند خورده ۴ و نام آنان را در کنار نام خود ذکر فرموده، مورد خطابشان قرار داده و با آنان سخن گفته است ۵ و بالاخره ایمان به وجود این موجودات غیبی را در ردیف ایمان

- ۱- سوره مبارکه زخرف آیه ۱۹
- ۲- سوره مبارکه انبیاء آیه ۲۶
- ۳- سوره مبارکه النازعات آیه ۵
- ۴- سوره مبارکه النازعات آیه ۱ تا ۳
- ۵- سوره مبارکه بقره آیه ۳۰
- ۶- سوره مبارکه بقره آیه ۲۸۵

به خود و رسول واجب شمرده است. ۶. و از میان آنان رسولانی بلند مرتبه برگزیده تا این سُفرای الهی با دستان پاک خود و به همراهی و مشایعت دیگر فرشتگان صحیفه هایی از نورحامل کلام خداوند را بر زمین آورده و به پیامبران ابلاغ کنند. ۷ و شب قدر چه نیکو شبی است که فرشتگان تا طلوع فجر پیوسته از آسمان فرود آمده و سلامت و تحیت خود را ابلاغ و برنامه ریزی های سال آینده را به فرمان خدا و امضای ولی عصر علیه السلام سامان می بخشند.

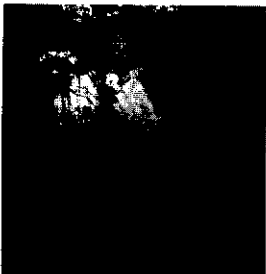
آفرینش فرشتگان

در آیات الهی، خلقت انسان از خاک و جن از آتش یاد شده است. اما در مورد آفرینش فرشتگان سخنی به میان نیامده است و حقیقت و جودی آنها بر ما معلوم نیست. بعضی، آنها را از اجسام بسیار لطیف و نامرئی، بعضی از نور دانسته اند و گروهی دیگر آنها را مجرد می دانند، اما آنچه مسلم است ملائک، موجوداتی دارای مقام عصمت، عقل و شعور، علم و حیات و تکلیف و وظیفه هستند. خصوصیات ماده مانند تغییر و تبدیل، زوال و فساد، خوردن و آشامیدن، تولید مثل و کمال تدریجی در آنها وجود ندارد، بلکه بنا بر روایتی فرشتگان با نسیم عرش زنده اند. ۸.

«در آغاز سوره مبارکه فاطر می خوانیم: «خداوند ملائک را رسولانی با بال های دو گانه و سه گانه و چهارگانه قرار داد و هر چه بخواهد در آفرینش می افزاید که بر هر چیز تواناست». و از آنجمله جمع جناح به معنای بال در پرندگان و به منزله دست انسان و وسیله پرواز پرندگان است و فرشتگان بر اساس این آیه مجهز به وسیله ای هستند که با آن از آسمان به زمین نزول و یا از زمین به آسمان صعود کنند و این نام گذاری، مستلزم آن نیست که بگوییم ملائکه دو بال نظیر بال پرندگان که از پر پوشیده شده است دارند، بلکه آنچه ما از لفظ جناح می فهمیم این است که نتیجه ای که پرندگان از بال های خود می گیرند، ملائکه هم آن نتیجه را می گیرند اما شکل و فرم آن را نمی توان از لفظ جناح به دست آورد.» ۹.

با توجه به آراء تفسیری علامه طباطبایی شاید بتوان گفت لفظ بال اشاره به حرکت سریع در بین زمین و آسمان است و نفوذ آنان بسته به تفاوت قدرت این موجودات غیبی نسبت به وظیفه آنها باشد. راستی این چه وسیله نامرئی است که فرشتگان به وسیله آن آسمان ها و زمین را جولانگاه خود قرار داده اند؟

اما موضوع دیگر در ساختار و جودی فرشتگان، موضوع تمثّل و ظهور فرشتگان به صورت انسان می باشد. این لفظ (تمثّل) تنها

۷- سوره مبارکه حج آیه ۷۵
 ۸- بحار الانوار، ج ۵۹، ص ۱۲۴ حدیث ۴
 ۹- المیزان، ج ۱۷، ص ۶

در سوره مبارکه مریم آیه ۱۷، در مورد تمثّل جبرئیل به صورت مردی جوان خدمت حضرت مریم (سلام الله علیها) و سخنان او درباره بارداری ایشان به حضرت عیسی علیه السلام می باشد. اما معنای تمثّل این نیست که جبرئیل تغییر جنس داده و انسان می شود، بلکه مطلب این است که جبرئیل به حواس و چشم حضرت مریم (سلام الله علیها) چنین می آید و کسی دیگر به غیر از ایشان قادر به دیدن جبرئیل نمی شود. در موضوع تمثّل در تاریخ و روایات نمونه های زیادی از تمثّل فرشتگان و یا اعمال آنها در برزخ وجود دارد. فرشتگانی که به خدمت حضرت ابراهیم علیه السلام و لوط علیه السلام درآمدند نیز به انسان متمثّل شده بودند. در مورد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز جبرئیل گاهی به صورت جوانی خوش چهره به خدمت ایشان می رسید.

نظم و کار در زندگی فرشتگان

بر اساس روایات، فرشتگان نسبت به انسان از تعداد فوق العاده بیشتری برخوردارند، روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله به همنشینان خود فرمودند: آسمان به تنگ آمد و حق دارد که چنین باشد برای آن که جای قدمی نیست مگر این که فرشته ای آن را اشغال نموده و در رکوع و یا در سجده می باشند، سپس این آیه را قرائت فرمودند «أنا لنحن الصّافون و انا لنحن المسبّحون» ۱۰ اما علیرغم این فشردگی جمعیت، توجّه و دقت در آیاتی که سخن از فرشتگان دارد، ما را به این حقیقت آگاه می سازد که نظم و انضباط فوق العاده ای در اجتماع آنان وجود دارد. به این واژه های قرآنی توجّه کنید:

صف و صافات و صافون، ردیف و مردفین ۱۱، اطاعت محض ۱۲، عدم نافرمانی و سرپیچی یا عصیان ۱۳ یا برتری جویی ۱۴، وجود سلسله مراتب فرماندهی و اطاعت از مافوق ۱۵ و سخن از درجه و نشان برای فرشتگان جنگی (مسومین) ۱۶

«یخافون من ربهم من فوقهم و یفعلون ما یؤمرون» و نیست از ما کسی مگر اینکه جایگاه و درجه معینی دارد. شاید در آیه مبارکه ۵۰ سوره نحل، منظور از «من فوقهم» چنین باشد: به خاطر ترس از پروردگارشان پیوسته اوامر مافوق را اطاعت می کنند.

در این نظم و نظام، جبرئیل یا روح الامین از بالاترین رده های فرماندهی محسوب می شود و بر اساس آیه ۲۱ سوره مبارکه تکویر خداوند او را مطاع (مورد اطاعت) قدرتمند (ذی قوه)، آنجا (ثم) اشاره به دور در آسمان ها در نزد و مرکز فرماندهی یعنی عرش مکین، یاد می کند و مهمترین رسالت فرشتگان یعنی ابلاغ کلام

۱۰- الدرالمشور به نقل از المیزان ج ۱۷ ص ۲۷۳.

- ۱۱- سوره مبارکه انفال آیه ۱۰
- ۱۲- سوره مبارکه نحل، آیه ۵۰
- ۱۳- سوره مبارکه تحریم آیه ۶
- ۱۴- سوره مبارکه انبیاء، ص ۱۹
- ۱۵- سوره مبارکه تحریم آیه ۶
- ۱۶- سوره مبارکه آل عمران، آیه ۱۲۵، و هود آیه ۸۲

خداوند به پیامبران را به عهده قدرتمندترین آنها گذاشته است. در آیات الهی نام او سه بار و نام میکائیل، دیگر فرشته مقرب الهی یک مرتبه ذکر شده است و از بقیه فرشتگان بدون ذکر نام ملک با اشاراتی چون: مدبرّات، مسبّحین، صافات، رسولان، رقیب و عتید و محافظ و نظیر آن یاد شده است. علاوه بر این دو، دو فرشته مقرب یکی دیگر اسرافیل (دمنده صور) و یکی ملک الموت (گیرنده جان انسان‌ها) چهار فرشته فرمانده اصلی درگاه اصلی هستند و بقیه آنها در رده‌های مختلف با تمام توان و قدرت و سرعت آماده انجام وظیفه و در انجام آن با یکدیگر سبقت می‌گیرند. ۱۷

فرشتگان و طبیعت

حضرت سجاد علیه السلام در صحیفه سجاده در دعایی شیوا گروههایی از فرشتگان را خزانه داران آب و باران و رانندگان ابرها، مشابعت کنندگان دانه های برف و تگرگ، و فرود آورندگان باران بر زمین خوانده اند با توجه به موارد یاد شده می‌توان نقش ملائک را در بسیاری از امور طبیعی دیگر تعمیم داد. «به طوری که هیچ حادثه‌ای از حوادث و هیچ واقعه ای مهم و غیر مهم نیست مگر آنکه ملائکه در آن دخالتی دارند و یک یا چند فرشته، موکل و مأمور آن هستند. اگر آن حادثه یک جنبه داشته باشد، یک فرشته و اگر چند جنبه داشته باشد، چند ملک بر آن موکلند و دخالتی که دارند تنها و تنها این است که امر الهی را در مجرایش به جریان اندازند و آن را در مسیرش قرار دهند. ۱۸»

انسان و فرشتگان

زمانی که خداوند اراده فرمود هنر خود را در خلقت شاهکار آفرینش به نمایش گذارد و برای خود خلیفه ای بر روی زمین بگمارد. موضوع را با فرشتگان در میان گذاشته و آنها با لحن خاصی به جنبه های منفی اعمال انسان یعنی فساد و خونریزی اشاره نموده و سخن از تسبیح و تقدیس خود به میان آوردند و خداوند برای نشان دادن درجه و مقام خلیفه الهی مسابقه ای بین حضرت آدم و فرشتگان ترتیب داد. یعنی ابتدا اسماء که حقایق عالیه یعنی باطن آسمان ها و زمین، اعم از غیب و مشهود بود به حضرت آدم آموخت و این علم، خود زمینه احراز شایستگی مقام جانشینی خداوند بود. سپس اسماء را به ملائکه عرضه نمود (دقت کنید در مورد آدم «علم آدم..» و در مورد ملائکه «عَرَضَهُمْ» به کار رفته و به ایشان فرمود: اگر راستگو هستید آنچه می‌دانید اطلاع دهید! اما ملائک اظهار عجز و بی‌اطلاعی نموده و سپس خداوند از حضرت آدم می‌خواهد به اسماء ایشان اطلاع دهد.

۱۷- سوره مبارکه النازعات آیه ۴

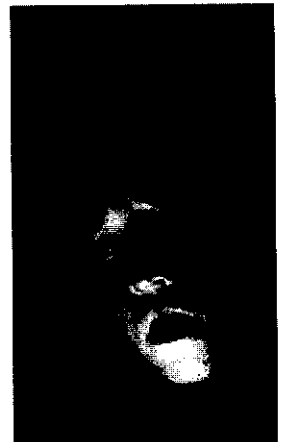
۱۸- المیزان ج ۱۷ ص ۱۳

حضرت آدم علیه السلام از عهده انجام این کار بر آمده و بدین ترتیب برتری او محقق می‌گردد و فرمان عمومی سجده فرشتگان بر آدم که حامل (نور محمد و آل محمد) است صادر می‌گردد. ۱۹. در اینجا ارتباط بسیار نزدیکی بین انسان و این رسولان الهی آغاز می‌گردد. در کتب آسمانی و خصوصاً قرآن مجید و روایات اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، ما شاهد حوادث بسیاری هستیم که فرشتگان در خدمت پیامبران و یا اولیاء الله هستند و بیشتر از طرف خداوند مأمور به یاری آنها و یا حامل نوید و بشارت بر آنها و یا دفع ظالمان و ستمگران می‌باشند.

آوردن گوسفند از بهشت برای قربانی در منی خدمت حضرت ابراهیم علیه السلام به جای اسماعیل و میهمانی دو فرشته در خانه ایشان برای بشارت تولد حضرت اسحاق در پیری ۲۰ و کسب اجازه از ایشان برای مجازات قوم لوط علیهم السلام و سپس ورود به خانه لوط و سرانجام مجازات آن قوم تبهکار ۲۱، ندای ملائک در محراب عبادت حضرت زکریا علیه السلام و بشارت تولد حضرت یحیی (علیه السلام) ۲۲، بازگرداندن تابوت عهد به قوم موسی (علیه السلام) ۲۳، فرستادن هاروت و ماروت برای آموزش ابطال سحر و جادو به مردم ۲۵، آوردن مانده بهشتی برای حضرت مریم (سلام الله علیها) و گفت و گوی جبرئیل در مورد بارداری حضرت عیسی (علیه السلام) ۲۴، بالا رفتن دو فرشته از دیوار محراب حضرت داوود (علیه السلام) ۲۶ و ارسال هزاران فرشته جنگی درجه دار جنگی به یاری پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ۲۷ و هم چنین مواردی از اطلاع رسانی به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در مورد حيله و مکر دشمنان، همراهی پیامبر صلی الله علیه و آله در معراج و ... نمونه هایی از این نصرت و یاری خداوند به وسیله رسولان خود است.

نکته فرشتگان نگهبان

همه موجودات خصوصاً انسان پیوسته در معرض حوادث و آزار جسمی یا خطرات روحی، چون فریب و وسوسه شیطان و نفس اماره و سقوط ظاهری و باطنی قرار دارند. از آنجا که ربّ رحیم تو بهترین نگهبان است ۲۸ گروهی از ملائک را مأمور حفظ و مراقبت انسان قرار داده است ۲۹ و در سوره مبارکه رعد آیه ۱۷ چنین می‌خوانیم: از فرشتگان محافظینی به نام (معقبات) تعقیب کنندگان) پیوسته از جلو و پشت سر و در اطراف او، به حفاظت و مراقبت وی می‌پردازند. علاوه بر این برای هر انسان یک فرشته خاص گمارده چه در سوره طارق آیه ۴ می‌فرماید (و نیست انسانی مگر بر او نگهبانی است این نگهبان حفاظت از جان و

- ۱۹- سوره مبارکه بقره آیه ۳۱ و ۳۲
- ۲۰- سوره مبارکه هود آیه ۶۹
- ۲۱- سوره مبارکه هود، آیه ۸۲
- ۲۲- سوره مبارکه آل عمران آیه ۳۹
- ۲۳- سوره مبارکه بقره، آیه ۲۴۸
- ۲۴- سوره مبارکه مریم آیه ۱۷
- ۲۵- سوره مبارکه بقره آیه ۱۰۲
- ۲۶- سوره مبارکه ص آیه ۲۱
- ۲۷- سوره مبارکه احزاب آیه ۹
- ۲۸- سوره مبارکه یوسف آیه ۶۴
- ۲۹- سوره مبارکه انفطار آیه ۱۰

روح او و قرار دادنش در مسیر حق و هم چنین حراست از جسم او را در مقابل خطرات به عهده دارند.)

دریافت کنندگان اعمال

«در قرآن کریم سوره مبارکه قاف آیه ۱۷ آمده است که: «خدای مهربان راست و چپ تو دو فرشته به نام رقیب و عتید قرار داده این دو فرشته به مراقبت کامل نشسته و هر لحظه به ثبت و ضبط اعمال می پردازند.» نمونه این ثبت و ضبط را اینچنین مطرح فرموده: از آنجا که سخن گفتن ساده ترین عمل است، بلافاصله در ادامه آیه می فرماید: «هیچ سخنی از زبان انسان خارج نمی شود مگر اینکه آن دو نویسنده گرامی (گراما کاتبین) به ثبت آن می پردازند.» و در روایات قید شده حتی اگر تو قصد در اراده عمل نیکی داشته باشی آنها از بوی خوش آن مطلع شده و اراده خیر تو را به حساب می آورند و خداوند در مقابل آن به تو پاداش نیکو می دهد. مجموعه نوشته های این فرشتگان در دنیا از دید دیگران مخفی است و جز خود شیخص، و امامان معصوم علیهم السلام، کس دیگری از این نوشته ها اطلاعی ندارد. اما در قیامت این نامه بصورت سرگشاده در گردن او قرار دارد ۳۰ و به او گفته می شود: نامه عمل خودت را بخوان. امروز تو در رسیدگی به اعمال خود کافی هستی ۳۱ و بعضی با تعجب و حیرت می گویند: این چه کتابی است که کوچکترین عمل را فروگذار نکرده است. ۳۲ این آیات نشان دهنده دقت عمل این فرشتگان الهی است که در نوبت های مختلف در کنار انسان قرار گرفته و با سرعت و دقت تمام به ضبط هم اعمال او حتی افکار و قصد و اراده او می پردازند و در برزخ و قیامت این اعمال پیوسته کنار آنها حاضر است، انسان آن را می بیند و گاه آرزو می کند ای کاش بین او و عمل زشتش مسافتی دور فاصله و جدایی بود. ۳۳

گرفتن جان

روح انسان نفخه خاص خداوند روح آفرین است (و نفخت فیه من روحی) است. به همین دلیل مأموریت گرفتن جان را به ملکوتیان به فرماندهی ملک الموت و فرشتگان تحت فرمان او واگذار نموده است. آنها جان کافران را با رنج و زحمت و سختی فراوان ۳۴ به وسیله فرشتگان عذاب و در مقابل، جان مؤمنان را با حضور و سلام اصحاب یمین ۳۵ و فرشتگان خاص به راحتی بوئیدن گلی خوشبو با نشاط و شادی گرفته ۳۶ و با خود به بهشت اعلی می برند.

کارگزاران برزخ و قیامت

- ۳۰- سوره مبارکه بنی اسرائیل ۱۳
- ۳۱- سوره مبارکه بنی اسرائیل، ۱۴
- ۳۲- سوره مبارکه کهف آیه ۴۹
- ۳۳- سوره مبارکه آل عمران آیه ۳۰
- ۳۴- سوره مبارکه النازعات آیه ۱ و سوره مبارکه انفال آیه ۶۵۰
- ۳۵- سوره مبارکه واقعه آیه ۹۱
- ۳۶- سوره مبارکه النازعات آیه ۲ و نحل ۲۲

از لحظه آغاز زندگی برزخی، مراحل قبر و ماندن تا قیامت و سرانجام زندگی دنیا و دمیدن در صور توسط اسرافیل و آمدن فرشتگان صف در صف در اطراف آسمان ۳۷ و صحرای محشر، آغاز رسیدگی به اعمال بندگان، هدایت آنها به سوی بهشت و یا جهنم، خازنان جهنم و فرشتگان عذاب، پرده داران بهشت الهی، حور العین و .... همه و همه از گروه های مختلف فرشتگان هستند که به انجام وظایف خود مشغولند.

تسبیح و دعای فرشتگان

از معروفترین کار و وظیفه فرشتگان، تسبیح و ذکر آنهاست. فرشتگان خود را مسبحین (تسبیح گوینان) نامیده اند و خداوند به پیامبر ﷺ می فرماید: اگر آنها از اطاعت تو تکبر ورزیدند (نگران نباش) آنان که نزد (منند) پروردگار تواند، پیوسته شب و روز به تسبیح او مشغولند و هرگز خسته نمی شوند. ۳۸. و گاه همراه تسبیح برای همه زمینیان طلب آمرزش دارند. ۳۹ حتی حاملان عرش پروردگار که از والاترین فرشتگان هستند همراه تسبیح، چنین زمزمه می کنند:

«ای پروردگاری که رحمت و علم تو به وسعت همه هستی است پس گناه توبه کنندگان و آنان را که از راه تو پیروی می کنند بپذیر. و آنها را از عذاب جهنم محفوظ دار» ۴۰

علاوه بر این دعا، پیوسته همراه خداوند بر پیامبر ﷺ درود و صلوات دارند و خداوند مؤمنان را نیز به شرکت در این جمع بلند مرتبه دعوت کرده و از آنان می خواهد بر پیامبر ﷺ درود و رحمت نثار کنند. ۴۱

و در آیه ۴۱ سوره مبارکه احزاب از مؤمنان دعوت می کند که خدا را بسیار یاد کنید و هر بامداد و شامگاه تسبیح او گوئید، نه تنها با ذکر زبانی بلکه از اعماق قلب او را بخوانید تا در مقابل خدا و فرشتگان نیز به شما درود و نثار کنند و این درود و رحمت خاص خداوند رهایی از تاریکی ها و نورباران وجود شماست. ۴۲

ولایت و یاری فرشتگان

ایمان و اعتقاد پاک داشتن و دل به خدا بستن، سپس بر سر عقیده ماندن و مقاومت کردن همیشه سخت و طاقت فرسا است، اطاعت و بندگی صادقانه و مبارزه ای پی گیر با نفس و وسوسه های شیطان، صبر در اطاعت و ترک لذت گناه و باز هم پایداری .... خداوند به فرشتگانش وحی می کند که من با شما هستم پس مؤمنان را استوار دارید. و به پاس این استقامت، فرشتگان بر

- ۳۷- سوره مبارکه نباء آیه ۳۷
- ۳۸- سوره مبارکه انبیاء که آیه ۱۹
- ۳۹- شورای آیه ۵
- ۴۰- سوره مبارکه احزاب آیه ۴۳
- ۴۱- احزاب آیه ۵۶
- ۴۲- سوره مبارکه احزاب آیه ۴۳

مؤمنان فرود آمده، ترس و نگرانی، غم و اندوه از آنان دور کرده؛ با زمزمه های محبت خود در گوش جان، قدم هایشان را در راه خدا استوار و محکم نگاه داشته و آنها را از لغزش محافظت می کنند. اگر آنها اراده گناه کردند با هشدارهای مکرر ممانعت کرده و اگر اراده خیر داشته باشند به حمایت برخاسته و به آنها کمک می کنند.

خداوند از زبان فرشتگان بلند مرتبه خود بر ما چنین می خواند:

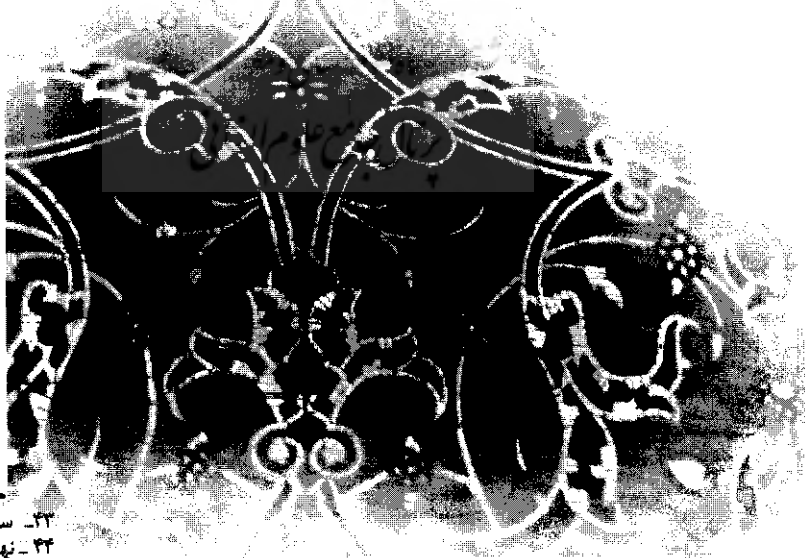
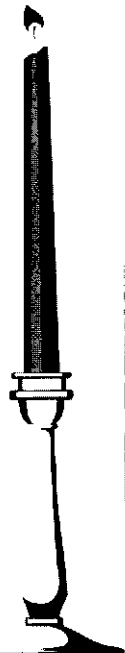
«نحن اولیاءکم فی الدنیا و الاخرة» ۴۳

ما دوستان شما در دنیا و آخرت هستیم.

این دوستان؛ کارگزاران و سفیران الهی هستند که پیوسته دست یاری و محبت در دستان تو دارند آیا تاکنون به چنین دوستانی فکر کرده ای؟ آنها پیوسته در کنار تو هستند می توانی با آنان سخنی بگویی! از سخنان و افکار و اندیشه های تو اطلاع کامل دارند.

بارالها

چگونه می توانیم حمد و سپاس تو گوئیم که از انسان ها دوستان و یاران فراوان و از نیروهای نامریی خود داناترین و ترسنده ترین و مقرب ترین ۴۴ خلق خود را نسبت به خودت را برای یاری و حمایت ما مأمور نموده ای، عاجزانه از تو می خواهیم که قدم های ما را در راه خودت ثابت و پایدار بفرما. در هر لحظه یاد خودت را توسط فرشتگانت در دل های ما الهام بفرما تا به تو نزدیکتر باشیم و در آخرت در مقام رضوان تو به آرامش کامل برسیم.

۴۳ - سوره مبارکه انفال آیه ۱۲
 ۴۴ - نهج البلاغه - المیزان ج ۱۷، ص ۸ به نقل از نهج البلاغه